

Protestant Theological University

De relevantie van de bevindelijke traditie voor de homiletiek

Pleizier, Theo

Published in:
Bevindelijke prediking

Published: 01/01/2023

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):
Pleizier, T. (2023). De relevantie van de bevindelijke traditie voor de homiletiek. In M. Wisse (Ed.), *Bevindelijke prediking: Hoe, door wie en waartoe* (pp. 173–189). (Biblebelt Studies). Labarum Academic.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons). You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

This publication might have been made available through the PThU Research Portal under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the PThU website: <https://www.pthu.nl/over-ptthu/bibliotheek-ptthu/diensten/article-25fa-taverne-amendement-end-user-agreement.pdf>

Takedown policy

If you believe that this document breaches copyright, please contact us providing details, and we will investigate your claim and remove access to the work if necessary: bibliotheek@pthu.nl.

Downloaded from the PThU Research Portal (Pure): <https://pure.pthu.nl>.

Hoofdstuk 7

De relevantie van de bevindelijke traditie voor de homiletiek

Theo Pleizier

De homiletiek is het vakgebied dat zich bezighoudt met de door-denkning van de prediking. Aan de ene kant gaat het hierin over preektheorie, de theologie van de prediking en het onderzoek naar de preek. Aan de andere kant gaat het in de homiletiek over meer praktische vragen: wat is een goede preekopbouw, hoe werkt het voorbereiden van een preek en hoe gebruik je 'voorbeelden' in een preek? Deze theoretische en praktische aspecten werken op elkaar in, afhankelijk van theologische en communicatieve overtuigingen. Dit laat zich goed illustreren aan de hand van de verschillende typen boeken over prediking.

In het boek van Arie van der Knijff over de prediking in de Gereformeerde Gemeenten worden preken geanalyseerd. Dit geeft bijvoorbeeld inzicht in hoe de geloofsweg in bevindelijke prediking wordt voorgesteld. Het boek van Van der Knijff laat zich lezen als een wetenschappelijk *beschrijving*, terwijl de geschriften *Christusprediking* (J.J. van Ekeveld) en *Separerende prediking* (A. Moerkerken) meer bedoeld zijn om van binnenuit aan te geven waaraan goede prediking moet voldoen. Deze teksten zijn dus veel *normatiever* van aard. De normativiteit klinkt door in dit citaat van Van Ekeveld: 'We geloven vanuit de Schrift, dat er voor Christus en Zijn werk plaatsgemaakt moet worden. Christusprediking is ook prediking van het plaatsmakende werk van de Heilige Geest.'¹

1. J.J. van Ekeveld, *Christusprediking. Overwegingen bij het hart van de prediking* (Kampen 2008), 84.

Het vakgebied homiletiek probeert inzichtelijk te maken hoe 'feitelijke' prediking zich verhoudt tot een veelheid van theologische overtuigingen zoals we die aantreffen in de diverse Christelijke tradities. De bevindelijke traditie biedt een eigen blik op wat preken is en wat er in prediking gebeurt. In dit essay stel ik de vraag hoe de bevindelijke traditie het vakgebied van de homiletiek kan verrijken en hoe deze traditie aansluiting vindt bij recente ontwikkelingen in de homiletiek.

De bevindelijke traditie

Met de aanduiding 'bevindelijke prediking' wordt een bijzonder soort protestantse prediking getypeerd. Arie van der Knijff beschreef dit voor de Gereformeerde Gemeenten. Maar hiermee komt slechts één voorbeeld van bevindelijke prediking in beeld. Ook prediking binnen de Gereformeerde Bond van de Protestantse Kerk kan als bevindelijk worden getypeerd,² evenals prediking in de Hersteld Hervormde Kerk³ en in de Christelijke Gereformeerde Kerken.⁴

Bevindelijke prediking is een typisch fenomeen van het Nederlands gereformeerd protestantisme, met wortels in de Nadere Reformatie.⁵ Tegelijk is deze prediking ook onderdeel van een voortgaand gesprek in kerk en theologie. Want, zo kan de vraag klinken: is de prediking in onze gemeente wel bevindelijk genoeg? Of breder: is bevindelijke prediking niet te eng, te veel gericht op het geloof van de enkeling en daarmee te

2. F.G. Immink, 'Een bevindelijk gereformeerde traditie. De Gereformeerde Bond en de prediking', in: P. J. Vergunst (red.), *Uw Naam geef eer. Honderd jaar Gereformeerde Bond 1906-2006*, Zoetermeer 2006, 167–181.

3. W. van Vlastuin, *Naar het hart van Jeruzalem. Over de betekenis van de geestelijke gemeenschap met Christus voor de prediking*, Houten 2012.

4. T. Brienens, *Bevinding. Aard en functie van de geloofsbeleving*, Kampen 1978.

5. Dat wil niet zeggen: exclusief Nederlands. In de literatuur wordt regelmatig verwezen naar Engelse bronnen, zoals de geschriften van John Bunyan, maar ook de preken van Ralph en Ebenezer Erskine en Thomas Boston. De historische lijnen tussen de Nadere Reformatie en de internationale bewegingen van het piëtisme en puritanisme laat ik hier buiten beschouwing.

subjectief? In elk geval is de bevindelijke traditie onderdeel van een brede stroom in het Nederlands gereformeerd protestantisme. Deze prediking wil een eigen stem zijn in het geheel van de christelijke prediking, met wortels in de Nadere Reformatie en met gestalten ervan in hedendaagse prediking.

Bevindelijke prediking keert als thema regelmatig terug in de twintigste-eeuwse theologiebeoefening. Ik noem hier slechts de diverse bijdragen van Aart Arnoud van Ruler uit de vijftiger jaren⁶ en de essays en voordrachten van Jan Gerrit Woelderink.⁷ In de kring van de Gereformeerde Bond hebben Jan Hoek en Wim Verboom geschreven over bevinding, vaak in verband met de verbondstheologie.⁸ Namen als Cornelis Graafland, Izaäk Kievit en Teunis Brienen mogen in dit rijtje niet ontbreken. Dit is maar een kleine selectie van de vele auteurs die hebben geschreven over bevinding.⁹

Met alle verschillen en nuances die er tussen de verschillende auteurs zijn, valt op dat een aantal thema's voortdurend terugkomt. Ik noem er hier slechts drie: bevinding komt op uit het Woord, bevinding resonanceert met Bijbelse grondwoorden als 'geloof' en 'beking', en bevinding heeft betrekking op de werking van Gods Geest in het innerlijk. Dit maakt bevinding tot een ervaringscategorie: het gaat om het subject van de mens. Maar zoals bevinding niet samenvalt met het Bijbelse woord 'geloof', zo gaat het ook niet op in de menselijke subjectivi-

6. A.A. van Ruler, 'De bevinding in de prediking (1953)', in: *Theologisch werk. Deel III* (Nijkerk 1971), 61–81; A.A. Van Ruler, 'De grenzen van de prediking (1952)', in: *Theologisch Werk, deel III* (Nijkerk 1971).
7. Jan Gerrit Woelderink, *Verbond en bevinding*, redactie door C. van der Wal, Amsterdam 1974.
8. Jan Hoek en Wim Verboom, *Met hart en ziel geloven: over bevinding* (Utrecht 2017).
9. Vgl. A.G. Knevel, *Bevindelijke prediking* (Theologische verkenningen. Bijbel en praktijk 6) (Kampen 1989); Brienen, *Bevinding*; G. Quispel e.a., *Mystiek en bevinding* (Kampen 1976). A. van Brummelen, *De bevinding in de prediking* (Amsterdam 1982); C. den Boer, 'Bevindelijk preken', in: J. van der Graaf, *Op de hoogte van de heilsfeiten. Aspecten van de prediking* (Kampen 1975).

teit. Het gaat over de vraag hoe het heil van God werkelijkheid wordt in het leven van de concrete mens, hoe mensen tot geloof komen en hoe het geloof in het leven gestalte krijgt. De prediking is de plaats waar dit voor de samengekomen gemeente tot een gezamenlijke beleving wordt, waarin de geloofservaring wordt genormeerd en waar de verwachting leeft dat het gemoed wordt geraakt en het innerlijk van de mens in beweging wordt gezet. Vandaar dat bevinding en prediking voortdurend op elkaar worden betrokken.

Sinds de jaren 80 van de twintigste eeuw lijkt het begrip 'bevinding' een beetje te zijn vervangen door 'bevindelijk'. Daarmee is het steeds meer een sociologische term geworden. Het proefschrift van Chris Janse (*Bewaar het pand. De spanning tussen assimilatie en persistentie bij de emancipatie van de bevindelijk gereformeerden*, 1985) heeft hieraan sterk bijgedragen. In plaats van een theologisch thema werd 'bevinding' een groepskenmerk; een wat onfortuinlijke reductie. Sociologen gingen onderscheid maken tussen bevindelijk- en niet-bevindelijk gereformeerden, om daarmee diverse sociologische groepen van gereformeerde christenen in beeld te brengen en te beschrijven. Onbedoeld hebben Janse en andere onderzoekers daardoor bijgedragen aan de onttheologisering van het begrip 'bevinding'. Deze sociologisering van 'bevinding' in 'bevindelijk' heeft onder meer tot gevolg dat de theologie samenvalt met een groepsidentiteit.¹⁰

Door een homiletische insteek te kiezen, wil ik wat voorkomen aan deze sociologische reductie. Ik vat 'bevindelijke prediking' op als een brede stroom van prediking binnen het Nederlands gereformeerd protestantisme waarin 1. aandacht is voor de werking van Gods Geest in het gelovige gemoed; 2. de

10. De studie van Arie van der Knijff is in dat licht te lezen als een re-theologisering binnen de sociologische afbakening die sinds Janse gemeengoed is geworden.

omgang tussen God en mens op spanning staat: er staat in het leven een mens iets op het spel; 3. de Schrift op een existentiële en geestelijke wijze vertolkt wordt.

Voor sommigen zal de bovenstaande omschrijving te breed zijn. Bovendien ligt onder elk van de drie genoemde elementen een veld van (theologische) vragen. In de tweede helft van dit essay kom ik daarop terug. Maar voordat ik stilsta bij de relevantie van de bevindelijke traditie voor de homiletiek, eerst een korte introductie van dit vakgebied.

Homiletiek als theologisch onderzoeksterrein

De afgelopen decennia heeft in de homiletiek het wetenschappelijk onderzoek een steeds prominentere plaats gekregen. Theologen onderzoeken de 'daadwerkelijke' prediking.

In deze empirische benaderingen wordt theorie ontwikkeld vanuit interviews met predikers¹¹ en hoorders¹² of vanuit analyse van daadwerkelijk gehouden preken.¹³ Ook het onderzoek van Arie van der Knijff¹⁴ staat in deze lijn. Homiletische inzichten worden in zijn boek ontwikkeld vanuit een analyse van preken uit de Gereformeerde Gemeenten. Hij beschrijft hoe in deze prediking de uitleg van de Schrift in verband staat met de bevinding en wijst op manieren waarop dat in de door hem geanaly-

11. Filip Roger De Cavel, *The Preacher as 'First Listener'. 'Calling' as a Source of Authority within the Flemish Evangelical Preaching Tradition* (Homiletische Perspektieven/Homiletic Perspectives 12), Berlin etc. 2020.
12. Theo Plezier, *Religious Involvement in Hearing Sermons. A Grounded Theory Study in Empirical Theology and Homiletics* (Groningen 2010).
13. C.M.A. van Ekris, *Making See. A Grounded Theory on the Prophetic Dimension in Preaching*, deel 10 (Homiletische Perspektieven) (Berlin etc. 2018); Pieter Boonstra, *Omgang met de Bijbeltekst in de preek. Een empirisch homiletisch onderzoek* (Zoetermeer 2016); André Cornelis Verweij, *Positioning Jesus' suffering: A grounded theory of Lenten preaching in local parishes* (Delft 2014).
14. Arie van der Knijff, *Bevindelijk preken. Een empirisch onderzoek naar bevinding in de prediking binnen de Gereformeerde Gemeenten* (Apeldoorn 2019).

seerde preken gebeurt: door middel van het bevindelijk uitwerken van een beeld of metafoor in de Bijbeltekst, door het geven van een bevindelijke toelichting op Bijbeltekst of door het geven van een bevindelijke betekenis van een Bijbelse geschiedenis.¹⁵

Onderzoek brengt in kaart wat er in preken gebeurt, bijvoorbeeld in de Schriftuitleg. Maar deze beschrijving zegt op zichzelf nog niet of dat ook op die manier zou moeten. Voor het onderzoek van Van der Knijff betekent dit bijvoorbeeld dat wat hij ontdekt in hoe in de preken wordt omgegaan met exegese, nog niet betekent dat de Schrift hiermee *goed* wordt uitgelegd. Daarvoor is andere theologische kennis nodig. Door in detail bloot te leggen hoe het bevindelijke geloofsleven in verband wordt gebracht met de Bijbeltekst, wordt heel goed zichtbaar hoe in preken de spiritualiteit van prediker en gemeente samenkomen in de uitleg van de Schrift. Kennelijk is dat een kenmerk van prediking. En daaruit kun je vervolgens afleiden dat het er in het maken en houden van een preek om gaat om het eigen geloofsleven en het geloof van de gemeente te verbinden met de uitleg van de Bijbel. Dat de ene verbinding tussen spiritualiteit en tekst gelukkiger uitpakt dan de andere, is een andere vraag. Door zorgvuldig te laten zien hóé het gebeurt, valt het de goede lezer zelf op of de manier waarop een predikant over het geloofsleven spreekt vanuit de Bijbel op een goede manier gebeurt of dat er wel iets op aan te merken valt. Maar dát het gebeurt, en welke homiletische strategieën predikers gebruiken – bijvoorbeeld door een beeld uit de tekst vanuit de spiritualiteit in te vullen – dat zijn boeiende uitkomsten van onderzoek die meegaan in de verdere theorievorming. Iets soortgelijks kan worden gezegd over andere uitkomsten in Van der Knijffs onderzoek. Het is in zekere zin goed te begrijpen dat in preken nogal eens een soort ‘gecanoniseerd geloofsverhaal’ een rol speelt, zoals bekeringsgeschiedenissen en heiligenlevens. In de preek

15. Van der Knijff, *ibidem*, hoofdstuk 5.

komt een opvatting van de prediker tot uiting hoe in de preek over het geloof en het geloofsleven gesproken dient te worden.

Wetenschappelijk onderzoek in de homiletiek, zoals door middel van analyse van preken, heeft daarmee iets weg van wat in andere wetenschappen gebeurt: je ontdekt nieuwe patronen en dat levert soms ook nieuwe begrippen op. Na het onderzoek van Van der Knijff weten we bijvoorbeeld hoe predikers in preken over de 'weg van het geloof' kunnen spreken, hoe bevinding met de Bijbeltekst kan worden verbonden of hoe het oproepen tot zelfonderzoek in preken eruitziet. Deze drie aspecten leveren op hun beurt een bijdrage aan de theorie van de prediking. Dat plaatst het onderzoek van Van der Knijff in een breder kader. Zo reikt Kees van Ekris begrippen aan om het profetische in prediking op het spoor te komen; presenteert Pieter Boonstra concepten om te verhelderen hoe in preken wordt omgegaan met de Bijbel; en laat André Verweij zien hoe predikers putten uit verschillende bronnen om het lijden van Jezus te positioneren.¹⁶ Op een soortgelijke manier verrijkt het onderzoek van Van der Knijff de homiletiek met inzichten vanuit de bevindelijke prediking.

Bijdrage van de bevindelijke traditie aan de homiletiek

Het woord 'bevinding' is onder meer via de vertaling van Romeinen 5:4 volgens de oude Statenvertaling terechtgekomen in het Nederlandse theologische idioom: 'En de lijdzaamheid werkt bevinding, en de bevinding hoop.' Bij zijn uitleg van dit vers verbindt Arie Lekkerkerker¹⁷ bevinding met de Duitse vertaling van Luther (*Erfahrung*). Het is 'de aanduiding voor het geheel van de geestelijke ervaringen van een christenmens: de krachtdadige werkingen van de Heilige Geest, die

16. C. van Ekris, P. Boonstra, A. Verweij.

17. A.F.N. Lekkerkerker, *De brief van Paulus aan de Romeinen* (2 delen, serie De prediking van het Nieuwe Testament) (Nijkerk 1962-1965), 213.

de door Christus verworven zaligheid toepast aan het hart en dit deze werkingen doet ondervinden.' Deze exegetische aantekening van Lekkerkerker werpt licht op de twee belangrijkste samenhangende aspecten die rond het spreken over 'bevinding' voortdurend aan de orde zijn: geestelijke ervaring (antropologisch) en goddelijke werking (theologisch).

Deze twee aspecten geven aansluiting bij het hedendaagse denken over prediking en bieden daarbij een eigen invalshoek. Sinds de negentiende eeuw (Friedrich Schleiermacher) is de aandacht voor het menselijk subject sterk toegenomen in de theologie. In de preektheorie heeft dat geresulteerd in aandacht voor de hoorders, hun eigen betekenisgeving en met name ook de aandacht voor de eigen beleving van hoorders (Ernst Lange).¹⁸ Hier gaat het dus om de rol van menselijke ervaring in de preek. Het gaat om concrete mensen in concrete situaties.

Joel Beeke spreekt over *Reformed experiential preaching*, gereformeerde prediking die gericht is op de ervaring van het hart.¹⁹ Daarmee sluit de bevindelijke traditie aan bij een belangrijke overtuiging in het hedendaagse denken over de preek: beleving en ervaring doen ertoe. Het gaat niet om een rationele uiteenzetting, maar de preek wil de mens erbij betrekken. Geen aanzegging van heil vanaf grote hoogte, maar een type verkondiging waarin de mens helemaal betrokken wordt. Niet zomaar tekstuitleg, maar de hoorder meenemen in de wereld van de Schrift.

Het gaat hier om een specifieke soort ervaring. Wat beleeft

-
18. Ernst Lange, *Predigen als Beruf* (Stuttgart/Berlin 1976). Wilhelm Gräb schreef over de vernieuwing van de homiletiek door Lange in relatie tot Schleiermacher Wilhelm Gräb, 'Ich Rede Mit Dem Hörer Über Sein Leben'. Ernst Langes Anstöße Zu Einer Neuen Homiletik, in: *Pastoraltheologie. Wissenschaft und Praxis* 86 (1997), 498–516. Zie voor een bredere bespreking van Langes bijdrage aan de preekkunde J. H. van der Laan, *Ernst Lange en de prediking. Een inleiding in zijn homiletische theorie* (Kampen 1989).
19. Joel R. Beeke, *Reformed Preaching. Proclaiming God's Word from the Heart of the Preacher to the Heart of His People* (Wheaton, Illinois 2018).

een mens in de relatie met God en wat staat daarin op het spel? Natuurlijk is er in de homiletiek aandacht voor de spiritualiteit, voor de geloofsbeleving en de manier waarop preken daaraan kunnen bijdragen.²⁰ De bevindelijke traditie brengt die aandacht voor ervaring onder een iets andere noemer. Het is ervaring die voortkomt uit het werk van de Geest.

Drie aspecten helpen om dat scherper in beeld te krijgen: hoe komt het geestelijk leven in beeld in de preek? Dan gaat het over het innerlijk van de mens. Vervolgens: hoe bemiddelt de preek het geestelijk leven? Dan gaat het over de Heilige Geest in het preekgebeuren. En tot slot: hoe wordt in de bevindelijke preek leidinggegeven aan het geestelijk leven? Dat roept de vraag op naar de normativiteit van godsdienstige beleving in de prediking. Laat ik wat nader ingaan op deze drie aspecten.

Het innerlijk van de mens in de preek

Bevindelijke prediking vraagt aandacht voor het gelovige gemoed, voor het innerlijk leven of de menselijke ziel. Dit heeft het risico van subjectivering. Tegen de achtergrond van de negentiende-eeuwse aandacht voor het subject was dit voor de twintigste-eeuwse gereformeerde theologie een aangelegen punt. Zowel Woelderink als Kievit heeft hiervoor aandacht gevraagd. Woelderink denkt vanuit het verbond, haalt de persoonlijke toe-eigening weg uit de sfeer van geloofsdaden of geloofswerkzaamheid en benadrukt de openbaring: 'In de openbaring Gods ligt de persoonlijke toeëigening besloten. (...) God eigent toe en het geloof aanvaardt en zegt op de Goddelijke toeëigening Amen.'²¹ Kievit adresseert het subjectivisme door aandacht te vragen voor de combinatie van 'voorwerpelij-

20. In toenemende mate wordt er ook aandacht gevraagd voor de spiritualiteit van de prediker in de preekvoorbereiding. Vgl. bijvoorbeeld het onderzoek van Filip de Cavel, *The Preacher as 'First Listener'*.

21. Woelderink, *Verbond en bevinding*, 13.

ke-onderwerpelijke prediking' (met koppelteken).²² Dat wat van buiten tot ons komt (objectief, of 'voorwerpelijk'), zal niet-temin in het innerlijk een plaats moeten krijgen (subjectief, of 'onderwerpelijk').²³

Nog een keer Woelderink:

dat in de prediking wel even aan het bevindelijk leven geraakt mag worden, omdat we van het geloof moeten spreken, maar dat in eigenlijke zin noch het geloof, noch de bevinding de inhoud van de prediking moet zijn, maar veeleer het evangelie van onze Heere Jezus Christus, waarmede dan de opwekking verbonden is, in Hem te geloven met gans het hart en gans de ziel.²⁴

Soortgelijke uitspraken komen we tegen bij de meeste theologen die hebben geschreven over bevinding. Het is een soort spook dat waart door de teksten over bevindelijke prediking: 'Het mag niet teveel over de mens gaan.' Graafland waarschuwt de gereformeerdebonders dat bevindelijke prediking geen beschrijvende prediking mag worden.²⁵ Moerkerken wijst de beschuldiging van Brienen van de hand, alsof het in de prediking van de Gereformeerde Gemeenten over de mens zou gaan.²⁶ Kortom, in de preek gaat het niet over de christen, maar moet het over Christus gaan. 'Naar Christus toe', zo luidt de

-
22. Van der Knijff benadrukt in zijn studie van de prediking in de Gereformeerde Gemeente het koppelteken tussen 'Schriftuurlijk-bevindelijk'. Hij traceert hiermee een centrale hermeneutische regel in de prediking binnen de Gereformeerde Gemeente. Kievit bedient zich met 'voorwerpelijk-onderwerpelijk' meer van een theologisch-homiletische regel. Het voert te ver om de verschillen hiertussen verder uit te werken.
 23. I. Kievit, *Tweeërlei kinderen des Verbonds. Voorwerpelijke-onderwerpelijke prediking eis der Heilige Schrift* (Houten 1986), 133.
 24. Woelderink, *Verbond en bevinding*, 187.
 25. C. Graafland, *Verschuivingen in de Gereformeerde Bondsprediking* (Woerden 1965).
 26. A. Moerkerken, *Separerende prediking. Gedachten over de verkondiging van het Woord* (Houten 2015), 80–81.

sprekende titel van een brochure van de Gereformeerde Bond over de prediking (2005). In de bevindelijke preek gaat het, volgens Wim van Vlastuin, om de geestelijke gemeenschap met Christus (de *unio mystica*).²⁷

De nadruk op Christus laat zien dat in de bevindelijke traditie het innerlijk van de mens dus niet zomaar als een ‘gegeven’ aan de orde komt. Het gaat niet willekeurig om wat het gemoed beweegt of wat de mens diep vanbinnen, existentieel bezighoudt. Het hart wordt aangesproken vanuit een fundamentele spanning die er tussen God en mens bestaat en dat alleen maar vanuit het gezichtspunt van Christus aan de orde moet komen. Het is de spanning die in de theologie op verschillende manieren onder woorden wordt gebracht: zonde en genade, Wet en Evangelie, verkiezing en verantwoordelijkheid, verbond en gehoorzaamheid, geloof en bekering.

Kortom, de bevindelijke traditie vraagt aandacht voor de vroomheid, het leven met God en de dienst aan God. Maar dat gaat niet zonder recht te doen aan de breuk die er tussen God en mens is. In de preek wordt de mens verbonden aan Christus. Dat is veel meer een ervaringscategorie dan een conclusie van een rationele redenering.²⁸ Deze aandacht voor de geloofservaring als band met Christus – die zelfs soms mystiek wordt verwoord – lijkt in de hedendaagse homiletiek wat op de achtergrond te zijn geraakt.

De Heilige Geest in het preekgebeuren

Bevinding, aldus Van Ruler, is een van de vijf grenzen van de prediking. Er wordt niet alleen gepredikt, ‘er moeten ook harten

27. W. van Vlastuin, *Naar het hart van Jeruzalem : over de betekenis van de geestelijke gemeenschap met Christus voor de prediking* (Houten 2012), *Hersteld Hervormde Studies*, 8.

28. Ook al speelt het praktisch syllogisme in de bevindelijke traditie wel een belangrijke rol.

worden wedergeboren, mensen bekeerd en levens geheiligd'.²⁹ Van Ruler beschrijft dit als een daad van de Geest. Door dit een 'grens' aan de prediking te noemen, wordt het bevindelijke aspect niet in de preek zelf gelegd. De Geest trekt een eigen spoor in het leven van mensen. Toch zal Van Ruler de laatste zijn om Geest en preek van elkaar los te maken.

De bevindelijke prediking vraagt daarmee in het bijzonder aandacht voor het werk van de Geest in het innerlijk van de mens. Met deze eigen invalshoek positioneert bevindelijke prediking zich tussen bestaande benaderingen van de preek, waarin aandacht is voor het rationele, het ethische en het esthetische. Nu is er niets mis met preken die te denken geven (inzicht), die richting geven aan het praktische leven (wijsheid) en die doen genieten door de schoonheid van het poëtische (taal). In de recente homiletiek is aandacht voor het belang van de retorica, met verschillende typen preken, zowel betogend als narratief³⁰ en van evocatieve taal, waarvoor de verbeelding en het alledaagse vertelling elementen vormen. Preken moeten goed te volgen zijn en verstaanbaar. Er mag iets worden opgeroepen bij de hoorders. Dat laatste wordt ook wel de performativiteit genoemd. Die performativiteit is niet alleen de werking van taal in het algemeen, maar de taal van de preek roept ook iets op van Godsbesef. Kort gezegd, door het over God te hebben, wordt iets van Godswege opgeroepen.³¹ De bevindelijke prediking geeft hieraan een eigen accent. De relatie tussen God en mens komt in beeld vanuit een verwachting dat Gods Geest door het gesproken woord de weg vindt naar het mensenhart.

Aan de ene kant sluit de bevindelijke traditie daarmee naad-

29. A.A. Van Ruler, 'De bevinding (proeve van een theologische benadering) (1950)', in: *Theologisch Werk, deel III* (Nijkerk 1971) 43–60, hier 35.

30. Paul Oskamp, *Rudolf Geel, Concreet en beeldend preken* (Bussum 1999).

31. Gerrit Immink, *Over God gesproken. Preken in theorie en praktijk* (Utrecht 2018).

loos aan bij een ontwikkeling in de hedendaagse preekkunde: de prediking moet vooral gezien worden als een 'gebeuren'. In de Engelstalige literatuur valt voortdurend het woord *event*. Bij David Buttrick, de vertegenwoordiger van de zogenaamde *New Homiletic*, betekent dit dat een preek een 'plot' heeft.³² De preek als gebeuren speelt zich af tussen prediker en hoorder. Hiermee wordt aangegeven dat de preek niet zomaar een informatief praatje is of een lesje ethiek. Door een doordachte vormgeving worden hoorders meegenomen, zodat het luisteren een 'gebeuren' wordt. Het gaat dus niet in eerste instantie om kennisoverdracht, maar om het opdoen van een ervaring: preken moeten hoop bieden, uitzicht geven, confronteren, activeren, liefde wekken et cetera. Tegelijk geeft de bevindelijke traditie daaraan een eigen draai door te benadrukken dat dit gebeuren altijd een mysterie blijft. De werking van de Geest laat zich niet zomaar vangen. Dat speelt zich af tussen retorica (wat en hoe er gesproken wordt) en tussen spiritualiteit (de gereformeerde geloofsbeleving). Dan worden er in de verschillende teksten soms stevige posities ingenomen. Volgens Moerkerken moet prediking toch vooral 'separerend' zijn, verschil maken tussen de bekeerde en onbekeerde, tussen de gelovige en de ongelovige³³ en Van der Linde wijst elke gedachte aan mystiek af, hoewel hij erkent dat de geloofservaring zelf toch een eigenheid heeft waarin iets van een geheim blijft bestaan.³⁴

Om de prediking als gebeuren van de Geest te verstaan, wordt in de literatuur over bevindelijke prediking aandacht gevraagd voor drie aspecten. Ten eerste brengt de nadruk op de Geest met zich mee dat prediking *trinitarisch* van karakter is. De band met Christus wordt bewerkt door de Geest. Het is niet alleen de Christus van de geschiedenis, geconcentreerd in het

32. David G. Buttrick, *Homiletic. Moves and Structures* (Philadelphia 1987), 285.

33. Moerkerken, *Separerende prediking*.

34. S. van der Linde, 'Mystiek en bevinding in het gereformeerd protestantisme', in: *Mystiek en bevinding* (Kampen 1976), 45-61.

gebeuren van kruis en opstanding, maar het is de levende band met Christus die door de Geest tot stand komt en in stand gehouden wordt. Kortom, er komt een specifiek christelijk gods-begrip mee. Ten tweede wordt de eigen werkzaamheid van God benadrukt. Dit wordt soms 'theocentrisch' genoemd. Van Ruler heeft er zelfs het begrip 'theonome reciprociteit' voor gesmeed. In de omgang tussen God en mens zoals die in de prediking wordt verwoord, blijft God prioriteit hebben (theonoom). De Duitse homileet Rudolf Bohren heeft deze gedachte van Van Ruler opgepakt in het deel van zijn homiletiek waarin hij schrijft over de betekenis van de Heilige Geest voor de prediking. Bohren brengt zo het menselijke (het 'maakbare') en het goddelijke (het 'wonderlijke') bij elkaar. Het wonderbaarlijke bestaat volgens Bohren uit 'het werk van de Geest in ons, met ons en door ons'. Wat hij vervolgens schrijft over de inwoning van de Geest in relatie tot de prediker bij het voorbereiden en houden van de preek, gaat ook op voor de hoorder: het maakbare en het wonderlijke (*Wunderbare*) van de preek moeten niet tegen elkaar worden uitgespeeld.³⁵

Die prioriteit van God en de eigen rol van de mens zit ook opgesloten in het spanningsveld tussen verkiezing en verbond, een typische thematiek in het gereformeerd protestantisme. Daarmee komt een derde aspect in beeld: de Geest betreft de hoorder bij het Woord – en het is de prioriteit van God die de ervaring geeft van het 'meegevoerd' worden. In de bevindelijke traditie is daarvoor een eigen taal. Het beslag dat Gods Woord legt op een mens, is het werk van de Geest. In beleving van het heil, de toe-eigening daarvan in de weg van geloof en bekering, komt de inwoning van de Geest ten volle aan de orde. De vervlechting van het werk van de Geest en het gemoed van de mens, het geestelijk leven, kenmerken de beleving die in de bevindelijke prediking naar voren komt.

35. Rudolf Bohren, *Predigtlehre* (zesde druk: München 1993), 73-78.

Religieuze beleving en normativiteit

De bevindelijke preek wil de hoorder aanspreken in het hart. Wim van Vlastuin kiest in dit verband voor een intrigerende uitdrukking: spreken 'naar het hart van Jeruzalem'.³⁶ Deze uitdrukking wijst erop dat de geloofsbeleving, het 'hart', een belangrijke plaats heeft in de bevindelijke prediking, maar dat er ook een zekere normativiteit meekomt. 'Naar het hart van *Jeruzalem*', geeft een Bijbelse oriëntatie – Jeruzalem is het beeld voor Sion of de Stad Gods. Het geeft ook een normering van de spiritualiteit, het geloof heeft ook iets 'katholieks' en de beleving ervan kan niet worden opgevat als louter subjectief.

Natuurlijk heeft dat ook een keerzijde. Daarop heeft Arie van der Knijff in zijn proefschrift gewezen. De beleving van het 'volk Gods' kan in de preek ook het karakter van een sjabloon krijgen: geloofservaringen worden dan een abstractie, een model. Bepaalde bekeringsgeschiedenissen worden tot norm verheven. De 'bekeringsgeschiedenis' als ijking van het geloof kan paradoxaal genoeg de ruimte voor het zelfonderzoek – kenmerkend voor de bevindelijke prediking – vernauwen: hoe kun je eerlijk in de spiegel kijken, als het spiegelbeeld al voorgegeven is in een normatief, voorgegeven beeld waar de gelovige aan moet voldoen?

Tegen de achtergrond van de aandacht voor de Geest in de bevindelijke traditie klinken opnieuw Van Rulers woorden over de grenzen aan de prediking. Er ligt iets in het mysterie tussen God en een mens, waarop de prediker – en dus ook de prediking – geen vat heeft. Dat moet ook terughoudend maken om té normatief te zijn in de spiritualiteit. Hier moet ook de herhaalde kritiek op bepaalde vormen van bevindelijke predikingen serieus worden genomen. Wanneer prediking teveel *beschrijving* van spiritualiteit wordt ('de wegen van Gods kinderen'), worden preken niet alleen beschouwend (de kritiek van

36. Vlastuin, *Naar het hart van Jeruzalem*.

Graafland) of antropocentrisch (de kritiek van Brienen), maar wordt er afbreuk gedaan aan de vrijheid van de hoorder. De hoorder kan niets anders dan zich spiegelen aan het model dat wordt voorgehouden.

Dat in de bevindelijke traditie een eigen normering klinkt van de geloofsbeleving is overigens ook niet vreemd. Prediking is ook een manier van voorgaan in en daardoor leiding geven aan een gemeenschappelijke spiritualiteit. De bevindelijke prediking doet dat door een sterke trinitarische prediking en een appel op het hart van de hoorder in het spanningsveld tussen verbond en verkiezing. Daarmee moet wel recht worden gedaan aan de vrijheid en de subjectiviteit van hoorders. Alleen dan kan ook worden recht gedaan aan het werk van de Geest. De oproep tot zelfonderzoek doet een appel op de subjectiviteit van de hoorder. Het opent een ruimte voor gelovige reflectie.

Daarmee worden beleving en ervaring dus ook enigszins gekanaliseerd. Dat vindt in elk geval plaats naar twee kanten. Aan de ene kant is er de verworteling in de Openbaring (Woelderink) of in de geschiedenis (Van Ruler). Andere zullen liever spreken over 'Bijbelse bevinding', maar dat wordt al gauw exemplarisch en biblicistisch. Het gaat meer om een normativiteit vanuit de Godsopenbaring, zoals Woelderink daarover schrijft:

Het ging en gaat bij de bevinding om de waarachtigheid en werkelijkheid van de levende Godsopenbaring, ook in het heden van nu. Het ging en het gaat in de bevinding om de waarachtigheid en werkelijkheid van de levensverbinding met den levenden Christus; het ging en gaat in de bevinding om het werk van den Heilige Geest in deze Godsopenbaring en in deze levensverbinding met Christus.³⁷

37. Woelderink, *Verbond en bevinding*, 178.

Aan de andere kant wordt leidinggegeven aan de geloofsbeleving door deze in het bijzonder te plaatsen in het spanningsveld tussen dood en leven, waarin het draait om het beslissende moment van het oordeel van God. Bevindelijke prediking stelt voor het aangezicht van de Levende. De hoorder wordt geplaatst in de ruimte van de rechtvaardiging van de goddeloze en de heiliging van het leven. Hier bevindt zich ook de subjectiviteit van de hoorder. De oproep tot geloof moet een oproep in vrijheid zijn, een vrijheid waarin de hoorder zelf zal ervaren dat het geloof een geschenk is. Voor de preek gaat het dan veel minder om exemplarische en veel meer om evocatieve taal. Minder beschrijving, meer verbeelding. Het luisteren van de preek kan dan een praktijk zijn waarin de omgang met God beleefd en beoefend wordt. Hier ligt denk ik de kern van de bevindelijke prediking.

Slot

Wat in bevindelijke prediking vooral naar voren treedt is de nadrukkelijke aandacht voor het werk van de Geest in het innerlijk van de mens. En hoe door prediking waarin het hart wordt aangesproken, het heil zich realiseert. De aandacht voor het subject is een Duitse bijdrage aan de homiletiek, de aandacht voor de preek als gebeuren een Amerikaanse. De Nederlandse theologische traditie heeft aandacht voor de vorming van het geestelijk leven in de preek. Daar ligt de blijvende relevantie van de bevindelijke prediking voor de preekkunde.